

Қаржылық кесте: баланы үйретуге тұрарлық 7 әдет

Жаңа оқу жылы басталып, отбасылар біртіндеп үйренішті күн тәртібіне оралуда: таңертең оятқышымен тұру, сабақ кестесі, үйірмелер мен спорт секциялары, үй тапсырмаларын орындау. Бірнеше аптадан кейін күнделікті әрекеттердің көбі әдетке айналып, үнемі еске салып отыруды қажет етпейді.

Ақшаға қатысты да осыған ұқсас қағида бар. Қаржылық сауаттылық – бюджет, жинақ немесе банк картасы туралы білім ғана емес. Баланың қандай әрекеттерді біртіндеп өз бетінше орындауға дағдыланатыны да маңызды: өз шығыстары мен картадағы ақша қалдығын қадағалай ма, қолына түскен ақшаның бір бөлігін жинай ма, бағаларды салыстыра ма және ұсыныс тым тартымды болып көрінген жағдайда дер кезінде тоқтай ала ма?

№1 әдет. Алдымен есепте, содан кейін сатып ал

Балада 10 мың теңге пайда болады. Оны бүгін жұмсауға немесе бір аптаға бөлуге болады. Ересек адам үшін айырмашылық айқын болғанымен, мектеп оқушысы үшін әрдайым олай емес. Сондықтан үнемі «ақшаны жұмсама» деп айтудың орнына басқа іс-әрекетті: сатып алу алдында қанша ақша бар екенін және одан кейін қанша қалатынын қарауды үйреткен жөн.

Мысалы, жасөспірімде аптаның соңына дейін 6 мың теңге қалды. Ол 4 мың теңгеге бір нәрсе сатып алғысы келеді. Мәселе оған рұқсат па әлде жоқ па дегенде емес. Алдымен өзі есептеп шықсын: 2 мың теңге қалады — бұл қалған күндерге жете ме дегенді қарау керек.

Уақыт өте келе мұндай қарапайым есептеу автоматты түрде орындалуы тиіс. Ересек жаста бұл әдет тек дүкенде емес, сонымен қатар бөліп төлеуді немесе кредитті ресімдеу алдында да көмектеседі: қазір не алуға болатынына ғана емес, қабылданған шешімнен кейін қанша ақша қалатынына назар аудару маңызды.

№2 әдет. Ақша келді, бір бөлігі қалады

Туған күнге ақша сыйлағанда, ата-анасы қалта шығынын аударғанда немесе жасөспірім алғаш рет өз бетінше ақша тапқанда — әдетте алғашқы әрі жалғыз ой не сатып алу керектігі туралы болады.

Осы жүйелілікті өзгертуге тырысыңыз. Әрбір қаражат келіп түскен кезде бала алдымен ақшаның аз ғана бөлігін қалдырады, ал содан кейін ғана қалған бөлігімен не істеу керектігін шешеді деп келісіңіз. 20 немесе 30%-дан бастау міндетті емес. Әдетті қалыптастыру үшін көлемі емес, тұрақтылығы маңыздырақ. Бүгін бұл 5 мың теңгенің ішінен 500 теңге, басқа жолы — сыйға тартылған 10 мың теңгенің ішінен 1 мың теңге болуы мүмкін.

Сонымен бірге түсінікті мақсат болуы керек. «Жинақтау керек болғандықтан» ғана жинақтау балаға онша қызығушылық танытпайды. Бірақ велосипедке, құлаққапқа, сапарға немесе басқа да қажетті заттарға арналған сома процесті түсінікті тапсырмаға айналдырады.

Осылайша, бірінші жалақымен пайдалы болатын қағидат біртіндеп қалыптасады: жинақ ақша айдың соңында қалған нәрседен кездейсоқ қалыптаспай, шығыстармен бірге жоспарланады.

№3 әдет. Бір сәтте сатып алмаңыз

Қазіргі балалар қалауы мен сатып алу арасында кейде бір ғана түрту болатын ортада өсуде. Ойында жаңа зат пайда болды. Блогер сәнді нәрсені көрсетті. Маркетплейс «Жеңілдік екі сағаттан кейін аяқталады» деп хабарлайды. Сондықтан жоспарланбаған сатып алу туралы бірден шешім қабылдамау әдетін қалыптастыру пайдалы.

Қарапайым қағиданы белгілеуге болады: сатып алғың келетін нәрсені көрдің, шешімді кем дегенде ертеңге дейін кейінге қалдыру қажет. Егер тілек қалса, бағаны қайтадан қарап, нұсқаларды салыстыр, содан кейін ғана шешім қабылдауға болады. Осылайша, бала біртіндеп импульсивті сатып алуларға ғана емес, сонымен қатар жеделдікке негізделген маркетингтік әдістерге қарсы тұруды үйренеді: «соңғы мүмкіндік», «екі данасы ғана қалды», «тек бүгін».

№ 4 әдет. Аптасына бір рет – ақшаға бес минут

Біз бюджетті жүргізу кестелер, чектер және ұзақ есептеулер деп есептеуге әбден үйрендік. Балаға бұл қажет емес. Аптасына бір рет балалар картасы бойынша операциялар тарихын бірге ашып, қолма-қол ақшамен жұмсалған шығыстарды еске түсіріп, қанша ақша жұмсалғанын және ең үлкен сома неге жұмсалғанын көру жеткілікті. Жауап алусыз және сын айтусыз.

Мысалы, бір апта ішінде 4 мың теңге мектептен кейін сусындар мен шағын сатып алуларға кеткені белгілі болды. Оларға бірден тыйым салудың қажеті жоқ. «Сен бұған көп ақша жұмсалады деп ойладың ба?» деп сұрауға болады. Кейде бір сан қаржылық іс-қимылды ұзақ дәріске қарағанда жақсы түсіндіреді. Ал жасөспірім біртіндеп өз шығыстарын үнемі тексеріп отыруға дағдыланады – бұл көптеген ересектерге жетіспейтін әдет.

№5 әдет. Кез келген ақша сұрау үзілісті талап етеді

Бұл әдетті автоматизмге дейін жеткізу керек. Досым былай деп жазды: *«Шұғыл түрде 5 мыңды аудар, содан кейін түсіндіремін»*. Ойын сілтеме арқылы тегін валютаны ұсынады. Бейтаныс адам банк картасын пайдаланғаны үшін ақша уәде етеді. Ұтыс туралы хабарлама келеді.

Баланың алғашқы әрекеті **«басу» емес, «тоқтау» болуы керек.**

Қарапайым алгоритмді үйретіңіз: Тоқтаңыз → сілтемеге өтпеңіз → ештеңе айтпаңыз немесе аудармаңыз → тексеріңіз → ересек адамға айтыңыз.

Жасөспірімдерге түсіндіру өте маңызды: егер біреу банктік карта үшін төлеуді, аударымды қабылдауды немесе басқа біреудің ақшасын одан әрі аударуды ұсынса, бұл қарапайым қосымша ақша табу көзі емес. Осылайша, жастарды дропперлік схемаларға тартуы мүмкін.

Қаржылық қауіпсіздік алаяқтықтың барлық түрлерін тани алмаудан басталады. Схемалар үнемі өзгеріп отырады. Кез келген ерекше қаржылық сұраныста тоқтау әдетін қалыптастыру әлдеқайда пайдалы.

№ 6 әдет. Құпия деректер ешкіммен талқыланбайды

Балаға бірнеше қағидаларды білу үшін банк жүйесінің құрылғысын білудің қажеті жоқ. *PIN коды тек оған арналған. SMS-код «банк қызметкері», курьер немесе сатып алушы үшін емес. Қосымшаның құпия сөзін тіпті досыңызға жіберуге болмайды. Банк картасын суретке түсіруге және бөгде адамдарға жіберуге болмайды.*

Бұл жерде автоматты реакция маңызды: егер менен құпия кодты немесе құпиясөзді сұраса, мен оны айтпаймын. Сонымен қатар, бұл қағида әңгімелесушінің кім екеніне және өтінішті қаншалықты сенімді түсіндіретініне қарамастан жұмыс істеуі керек.

№7 әдет. Қате — бірден айтыңыз

Мүмкін, **ең төмен бағаланған қаржылық әдеттердің** бірі. Бала жоспарлағаннан көп ақша жұмсай алады. Жасөспірім қосымша табыс табу жөніндегі хабарламаға сеніп қалады. Оқушы күдікті сілтемеге өтіп немесе бейтаныс адамға ақпарат беріп қоюы мүмкін.

Бірінші реакция көбінесе болған оқиғаны жасыру болып табылады, әсіресе егер бала жазаланып қалуы мүмкін деп санаса. Сондықтан отбасында қағиданы алдын ала белгілеу пайдалы: біз қаржылық қатені жасырмаймыз.

Алдымен ересектер ықтимал салдарды тоқтатуға көмектеседі: картаны бұғаттау, құпиясөзді өзгерту, банкпен байланысу немесе басқа да қажетті шараларды қабылдау. Содан кейін олар не болғанын және келесі жолы оны қалай болдырмауға болатынын түсінеді. Қаржылық қауіпсіздікте реакция жылдамдығы кейде қатенің өзінен әлдеқайда маңызды.

Енді ересектердің әдеттерін тексеріңіз

Балада қандай қаржылық әдеттер қалыптасатынын түсінудің оңай жолы бар: үйде күнделікті не көретінін көру.

Егер ата-ана сатып алудан бұрын бағаларды салыстырса, ақша жинаса, ірі шығындарды өзара талқыласа және күдікті хабарламаларды тексерсе, балаға мұны не үшін жасау керектігін ұзақ түсіндірудің қажеті жоқ.

Керісінше тәртіп те жұмыс істейді. Егер ересектер әрдайым күтпеген жерден сауда жасайтын болса, жасөспірімнен бұлай жасамауды талап ету қиын. Немесе SMS-кодтарды ешкімге айтуға болмайтынын түсіндіріп, кейіннен оны басқа біреуге өзінің айтуы.

Балалар ата-анасының қаржылық кеңестерін емес, ең алдымен күн сайын өздері байқап жүрген қаржылық іс-қимылын қайталайды.

Бір айлық қаржылық челленджді қолданып көріңіз

Оқу жылының басталуы – шағын отбасылық тәжірибе үшін ыңғайлы сәт. Жеті қағиданы бірден енгізбеңіз. Балаңызбен бірге екі немесе үш әдетті таңдап, оларды бір ай бойы ұстануға тырысыңыз.

Мысалы: Қыркүйек: әрбір жоспарланбаған сатып алудан бұрын – келесі күнге дейін үзіліс. Аптасына бір рет: шығындарды қарау үшін бес минут. Әрбір ақша түскен сайын: аздаған бөлігі бірден таңдалған мақсатқа бағытталады.

Айдың соңында не шыққанын байқаңыз. Қанша ақша үнемдеуге болады? Бала үзілістен кейін қандай сатып алулардан бас тартты? Ол қандай да бір тұрақты шығындар сомасына таң қалды ма?

Мұнда бағалау мен балалар арасындағы бәсекелестік қажет емес. Мақсат – қаржылық іс-қимылды күнделікті аз-аздан қайталанатын әрекеттермен өзгертуге болатынын көрсету.

Білім көмектеседі, әдеттер қалады

Балаға бюджет, депозит, кредит және инвестиция деген не екенін айтуға болады. Бұл білім оған міндетті түрде қажет болады. Бірақ қағиданы білу мен оны қолдану арасындағы алшақтық әрқашан қалады.

Адам ақшаны үнемдеу керек екенін жақсы біле тұра жылдар бойы ештеңе жинамауы мүмкін. Күтпеген жерден сауда жасау туралы біліп, оларды жасауды жалғастыра береді. Алаяқтық туралы оқып білгенімен, тұтқиылдан кодты сұраған кезде айтып қоюы да мүмкін.

Сондықтан қаржылық сауаттылық тек «бала ақша туралы не біледі?» деген сұрақтан ғана емес, «ол оны күнде қалай жұмсауға әдеттенген?» деген сұрақтан басталады.

Жаңа оқу жылы өз қаржылық кестеңізді құруға жақсы себеп береді. Егер алдымен санау, тексеру, ақшаның бір бөлігін қалдырып, содан кейін ғана әрекет ету әдеті мектепте бекітілсе, ересек өмірде балаға бәрін нөлден бастаудың қажеті жоқ.